

УДК: 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.16>

КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ДОСТУПНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРИНЦИП РІВНОСТІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ЗАХИСТУ ПРАВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Пушкарьова Н.Ф.,

*провідний фахівець юридичного відділу
ДВЕЗ «Ужгородський національний університет»*

Пушкарьова Н.Ф. Конституційна гарантія доступності вищої освіти та принцип рівності: правовий аналіз на прикладі захисту прав соціально вразливих верств населення.

Конституція України гарантує доступність і безоплатність вищої освіти, щоправда, далі уточнює, що громадяни мають право здобувати вищу освіту безкоштовно на конкурсній основі. Враховуючи те, що здобуття вищої освіти на платній основі є дорого вартісним, держава законодавчими актами зобов'язує себе забезпечити рівний доступ до вищої освіти соціально вразливим верствам населення. Подальшого роз'яснення в законодавстві про те, що ж мається на увазі під рівним доступом до вищої освіти для соціально вразливих верств населення не має, як і самого поняття «соціально вразливі верстви населення». Науковцями дано визначення поняття соціально вразливих верств населення, а також визначено коло осіб, яких відносять до соціально вразливих верств населення. З огляду на те що до соціально вразливих верств населення відносять широке коло осіб зі спеціальним адміністративно-правовим статусом суб'єкта адміністративної опіки та з аналізу пільг у сфері вищої освіти, які адресовані не всім, кого можна віднести до них, вважаємо за доцільне на існування такого поняття, як: «суб'єкти адміністративної опіки у сфері вищої освіти», яке охоплюватиме осіб із соціально вразливих верств населення, яким надане право на безкоштовне здобуття вищої освіти та спеціальні умови участі у конкурсному відборі при вступі до закладу вищої освіти.

В статті наведено приклади, які на нашу думку, можна трактувати як забезпечення рівного доступу до вищої освіти соціально вразливих верств населення. Також проаналізовано зміни в правовому забезпеченні рівного доступу до вищої освіти для соціально вразливих верств населення, наведено думки науковців стосовно даної теми. В даній роботі намагаємось дати відповідь про те, чи рівний доступ до вищої освіти для соціально вразливих верств населення не порушує конституційного принципу рівності всіх громадян здобувати вищу освіту безкоштовно на конкурсній основі.

Вища освіта звичайно не є завершальним етапом у навчанні людини, адже зараз у всіх на устах «освіта протягом життя», але вища освіта є важливою складовою у становленні особистості, як професіонала і як людини. Забезпечення ж рівного доступу до вищої освіти для соціально вразливих верств населення є проявом соціальної держави, якою є Україна.

Ключові слова: право на освіту, вища освіта, рівний доступ до вищої освіти, соціально незахищені верстви населення.

Pushkaryova N.F. The constitutional guarantee of access to higher education and the principle of equality: a legal analysis based on the example of the protection of the rights of socially vulnerable population groups.

The Constitution of Ukraine guarantees the availability and free of charge of higher education, however, it further specifies that citizens have the right to obtain higher education free of charge on a competitive basis. Taking into account the fact that obtaining higher education on a fee-based basis is expensive, the state, by legislative acts, undertakes to ensure equal access to higher education for socially vulnerable sections of the population. There is no further clarification in the legislation about what is meant by equal access to higher education for socially vulnerable segments of the population, as well as the very concept of «socially vulnerable segments of the population. Scientists have given a definition of the concept of

socially vulnerable strata of the population, as well as defined the circle of persons who are classified as socially vulnerable strata of the population. In view of the fact that the socially vulnerable population includes a wide range of persons with a special administrative-legal status of the subject of administrative guardianship and from the analysis of benefits in the field of higher education, which are not addressed to everyone who can be attributed to them, we consider it reasonable to exist such a concept as: «subjects of administrative guardianship in the field of higher education», which will include persons from socially vulnerable strata of the population, who are granted the right to free higher education and special conditions for participation in competitive selection upon admission to a higher education institution. The article provides examples that, in our opinion, can be interpreted as ensuring equal access to higher education for socially vulnerable segments of the population. Changes in the legal provision of equal access to higher education for socially vulnerable sections of the population are also analyzed, and the opinions of scientists on this topic are given. In this work, we try to answer whether equal access to higher education for socially vulnerable population segments does not violate the constitutional principle of equality of all citizens to obtain higher education for free on a competitive basis. Higher education is certainly not the final stage in a person's education, because now everyone is talking about «lifelong education», but higher education is an important component in the formation of an individual, as a professional and as a person. Ensuring equal access to higher education for socially vulnerable sections of the population is a manifestation of the social state that Ukraine is.

Keywords: the right to education, higher education, equal access to higher education, socially vulnerable segments of the population.

Актуальність дослідження. Фундаментальне право на освіту є одним із центральних прав людини, воно є критично важливим для соціалізації людини [1]. Саме тому на разі ми не можемо уявити собі повноцінного життя без реалізації цього права.

Право на освіту належить до другого покоління прав людини, які сформувалися в процесі боротьби народів за покращення свого економічного життя, підвищення культурного статусу. Це так звані позитивні права, для реалізації яких необхідна організуюча діяльність держави щодо забезпечення цих прав [2]. Воно не може бути обмежене, проте норми можуть визначати особливі умови доступу до окремих рівнів освіти, спеціальностей, професій.

У положеннях Конституції України, зокрема, статтею 53 закріплюється право людини на освіту, також норми цієї статті гарантують доступність і безоплатність освіти в державних і комунальних навчальних закладах [3]. В Законі України «Про освіту», теж закріплено право кожного на якісну та доступну освіту [4].

Право на освіту в Україні закріплене не тільки у тексті Конституції і законів, але стало предметом тлумачення Конституційного Суду у декількох рішеннях [1]. З приводу доступності освіти, у 2004 році Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України констатував, що «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти), зазначив, що доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права [5]. Цим же рішенням було розтлумачено співвідношення вимог доступності освіти та права на надання платних освітніх послуг та визначено, що безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена конституційними та законодавчими положеннями^[6]. Такі саме позиції відслідковуються і у інших рішеннях, зокрема, Верховного Суду у відповідній категорії справ (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 1940/1387/18 від 30.11.2020 р.) [1]

Ступінь наукової розробки. Питання доступності освіти, зокрема вищої освіти, не перестає бути предметом наукового пошуку і дослідників-правників. Зокрема, загальні проблеми модернізації системи освіти України досліджує Андрущенко В.А. [7], Давидова Н.О. [8], питання формування освітнього права порушують у своїх працях Астахов В.В. [9], Білаш О.В., Лазур Я. В. [1], Мирош-

ниченко В.О., Мирошніченко Ю.А., Фролов Ю.М. [10], Цимбалюк В.С. [11], дослідження права на освіту проводить Мельничук О.Ф. [12]

Проте, якщо обов'язковість повної загальної середньої освіти визначає її безоплатність, то конституційні положення про забезпечення державою безоплатності вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах необхідно розглядати у контексті гарантованого права на освіту та доступу громадян до її здобуття на конкурсній основі [1]. Крім того, чинне законодавство закріплює обов'язок держави здійснювати соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечувати рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення. Конституційні положення покладають на державу позитивний обов'язок створювати умови для здобуття освіти [13] особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечити виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти. Дослідження саме цих питань і є предметом цієї статті. Вона присвячена доступності вищої освіти для соціально вразливих верств населення через призму конституційного принципу рівного доступу до вищої освіти.

Виклад матеріалу. Враховуючи те, що серед абітурієнтів, які бажають здобути вищу освіту, завжди є певний відсоток осіб зі спеціальним адміністративно-правовим статусом суб'єкта адміністративної опіки, до прикладу діти-сироти, учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, особи з інвалідністю та діти з інвалідністю, держава створює можливості для реалізації їх права, робить вищу освіту для них доступною, створює можливість безкоштовно здобути вищу освіту.

Право на вищу освіту є передумовою економічно-технічного розвитку держави, адже здобути навички та знання суспільства в країні використовуються в розбудові самої держави [14].

Вища освіта водночас є і сукупністю знань, і структурою взаємодії організацій, і функцією держави, й інститутом соціального життя, і зв'язком науково-освітніх шкіл [15].

Виходячи з розуміння терміну «вища освіта», визначеного у ст.1. відповідного закону, то вона є рівнем освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [16].

Не так давно, в Україні відбулася освітня реформа з приводу вступу до вищих навчальних закладів і позаконкурсний вступ до вищого навчального закладу змінено на вступ до вищого навчального закладу за квотою [17].

Право на зарахування поза конкурсом являло собою право вступника, передбачене нормативно-правовими актами, на зарахування до вищого навчального закладу без участі в загальному конкурсі, що реалізується за умови дотримання вимог, передбачених Умовами прийому до вищих навчальних закладів України та правилами прийому до вищого навчального закладу [18].

У 2012 році, правом на позаконкурсний вступ могли скористатися: особи, яким відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надане таке право; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а також особи з їх числа віком від 18 до 23 років; інваліди I та II груп та діти-інваліди віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраним напрямом (спеціальністю), особи, яким відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» надане таке право; особи, яким відповідно до Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» надане таке право; діти, чії батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах, при вступі на навчання за гірничими спеціальностями; діти військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, працівників правоохоронних органів, які загинули під час виконання службових обов'язків, відповідно до Указу Президента України від 21.02.2002 № 157 (157/2002) «Про додаткові заходи щодо посилення турботи про захисників Вітчизни, їх правового і соціального захисту, поліпшення військово-патріотичного виховання молоді»; члени сімей шахтарів та гірничорятувальників, які загинули внаслідок аварії на орендному підприємстві «Шахта імені О.Ф. Засядька» [19].

На думку деяких вчених, право позаконкурсного вступу до вищих навчальних закладів по суті створювало умови для порушення вимог статті 23 Конституції України щодо права на вільний розвиток особистості та статті 24 Конституції України щодо рівності конституційних прав [20].

Кількість місць для осіб, які мали право на зарахування поза конкурсом встановлювалася прийнятною комісією вищого навчального закладу і не могла перевищувати 20 відсотків від обсягу державного замовлення з кожної спеціальності, доведеного вищому навчальному закладу, але не менше одного місця [21]. У 2012 році, кількість місць для осіб, які мали право на зарахування поза конкурсом погоджувалася з Міністерством освіти і науки та не могла перевищувати 25 відсотків обсягу державного замовлення з кожного напрямку (спеціальності), доведеного вищому навчальному закладу [19]. В Умовах прийому до вищих навчальних закладів України, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 18.03.2005 р. № 164 взагалі не зазначалося про будь-які відсоткові обмеження кількості місць для осіб, які можуть бути зараховані поза конкурсом відповідно до обсягу державного замовлення з кожного напрямку (спеціальності) [22].

Таким чином, аналізуючи норми наведених вище Умов прийому до вищих навчальних закладів, фіксуючи, з часом, в даних Умовах кількість місць позаконкурсного вступу, Міністерство освіти і науки дійсно намагалося забезпечити рівний доступ до вищої освіти, для того, щоб всі абітурієнти мали можливість реалізувати своє конституційне право на безкоштовність вищої освіти саме на конкурсній основі.

Позицію здобувати безкоштовно вищу освіту на конкурсній основі нам декларує і законодавець в Законі України «Про вищу освіту», після внесених 2016 році змін до цього Закону.

Проте, звичайно наша держава і на разі надає підтримку при вступі до закладів вищої освіти, для того, щоб зробити доступною вищу освіту для соціально вразливих осіб. Так зазначає ч. 5 ст. 3 Закону України «Про освіту», держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення [4].

Поняття «соціально вразливі верстви населення» характеризує ту частину суспільного класу, яка в даний період часу або на постійній основі найбільш сприятлива до дії негативних зовнішніх чинників, та потребує безпосередньої підтримки і захисту з боку держави та недержавних органів, бо з ряду причин не в змозі забезпечити собі гідних умов існування. Проаналізувавши частину літератури з даної тематики, можна зробити висновки про те, що не має законодавчого визначення поняття «соціально вразливі верстви населення» і превалює його розширене тлумачення [23].

Звичайно, поняття «Соціально вразливі верстви населення» охоплює досить широке коло осіб, так Матвієнко І.Л., у своїй праці, до соціально вразливих (незахищених) верств населення віднесла такі категорії громадян:

- інваліди та члени їхніх сімей (малозабезпечені особи, котрі проживають з інвалідом I,II групи внаслідок психічного розладу; діти-інваліди та їхні батьки; інваліди з дитинства, члени їхніх сімей; особи, яким надається психіатрична допомога);
- учасники війни (інваліди та діти війни), учасники АТО;
- жертви радянського режиму (жертви нацистських переслідувань та члени їхніх сімей; жертви політичних репресій і члени їхніх сімей; депортовані особи, котрі повернулися в Україну на постійне проживання, члени їхніх сімей);
- громадяни похилого віку (самотні громадяни пенсійного віку; громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію);
- особи, що не мають права на пенсію (інваліди з дитинства; церковнослужителі та священнослужителі; біженці, іноземці й апатриди, котрі постійно проживають на території України; жінки з почесним званням «Мати-героїня»);
- діти та молодь (діти із малозабезпечених сімей; учні шкіл; діти-сироти);
- сім'ї з дітьми (малозабезпечені сім'ї; самотні матері з дітьми; сім'ї, які перебувають у тяжких життєвих ситуаціях; опікуни/піклувальники, усиновлювачі, прийомні батьки);
- сільські жителі й мешканці гірських районів (сільські жителі; особи, що переселилися у трудово-недостатні сільські населені пункти; мешканці гірських населених пунктів);
- особи, уражені ВІЛ/СНІД (хворі на СНІД і члени їхніх сімей; ВІЛ інфіковані й члени їхніх сімей);
- постраждалі унаслідок Чорнобильської катастрофи (ліквідатори та постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи);
- тимчасово непрацюючі громадяни (безробітні громадяни та їхні утриманці; тимчасово непрацездатні громадяни; вагітні жінки);
- колишні ув'язнені (звільнені з-під варті особи; люди, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі);
- бездомні громадяни (бездомні громадяни, безпритульні діти) [23].

Пільги для здобуття вищої освіти надаються державою тим особам із соціально вразливих верств населення, яким є актуальне здобуття вищої освіти, до прикладу, дітям-сиротам, дітям з інвалідністю, учасникам бойових дій, внутрішньо переміщеним особам. Так, до прикладу для осіб з інвалідністю внаслідок війни, осіб з інвалідністю, які неспроможні відвідувати навчальний заклад передбачено замість складання ЗНО така форма вступного випробування як співбесіда, і якщо абітурієнт отримає позитивну оцінку за результатами співбесіди, то він рекомендується на державне замовлення, для дітей-сиріт, учасників бойових дій, передбачений вступ за квотою (спеціально визначений відсоток від максимального обсягу державного замовлення і в даному випадку проходить конкурс на зайняття квотного місця між носіями права на зарахування за квотою), учасники бойових дій додатково також мають право на складання вступних іспитів замість ЗНО.

Взагалі до проблеми забезпечення рівного доступу до вищої освіти серед науковців двоякий підхід, одні вважають, що для того, щоб забезпечити рівний доступу до вищої освіти, потрібно розширити можливості для тих груп населення, які традиційно обмежені в ньому [24], інші, - що надання пільг та переваг одним категоріям громадян на практиці означатиме звуження обсягу та змісту права на освіту інших громадян [25].

Проблему нерівності доступу до вищої освіти визначають як правову нерівність, яка розуміється як нерівність прав, що закріплені на законодавчому рівні; соціально-економічну нерівність, яка розуміється як нерівність доступу до освіти чи досягнень в системі освіти, обумовлена нерівними соціально-економічними характеристиками різних груп людей [26].

Вчений Левчук Н.М. у своїй науковій праці говорить про причини нерівного доступу до освіти, серед яких він виділяє соціально-економічні чинники, такі як «поширення оплати і доплати за навчання», «зменшення обсягів державного фінансування освіти», «запровадження у практику освітнього процесу платної форми навчання». Нерівність у доступі дітей і підлітків до освіти в Україні в основному залежить від матеріального становища сім'ї, соціального статусу їхніх батьків, місця і регіону проживання [27].

Вченими надано визначення рівного доступу до освіти – як світової тенденції, що визначилася у другій половині ХХ ст., напряду в освітніх політиках багатьох країн світу, у т.ч. України, спрямованого на гарантування та забезпечення державою одного з основних прав громадян – права на здобуття освіти [28].

Лукіна Т.О. зазначила, що забезпечення та реалізація принципу рівного доступу до освіти передбачає створення усіх необхідних для цього умов, а саме: забезпечення належного рівня бюджетного фінансування, розширення форм і видів навчальних закладів та оптимізація їх мережі, розробка адекватної процесам і реформам нормативно-правової бази, запровадження нових і ефективних форм контролю за діяльністю навчальних закладів та органів системи державного управління, об'єктивне та незалежне оцінювання результатів функціонування освіти, забезпечення галузі усіма необхідними ресурсами високої якості та у повному обсязі, розширення форм соціальної підтримки молоді, кредитування та навчання, заохочення до навчання тощо [28]. Отже, забезпечення доступу до вищої освіти для соціально вразливих верств населення можна назвати як одну з умов, яку необхідно виконати для реалізації принципу рівного доступу до вищої освіти.

Не можна не погодитися з думкою, що впровадження загального принципу рівного доступу до якісної освіти, звичайно, має не абсолютний характер, зустрічається з об'єктивними перепонами та бар'єрами, реалізується в конкретно-історичних, цивілізаційно-культурних та національно-державних реаліях, які передбачають нерівне становище різних суб'єктів суспільного функціонування [29].

«Одним із найважливіших чинників прогресивного розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до дітей і молоді, які позбавлені можливості жити повноцінно через порушення фізичного та психічного розвитку, втрату сім'ї. На жаль, в Україні історично склалася ситуація, за якої ця категорія дітей та молоді протягом тривалого часу залишалася соціально незахищеною і до певної міри ізольованою від соціуму. Освіта для дітей з особливостями розвитку є важливою формою їх соціального захисту, реальним шансом подальшого самостійного і не залежного від навколишніх людей та обставин життя» [30].

Висновки. Рівний доступ до вищої освіти соціально незахищених верств населення реалізується через право здобувати вищу освіту безкоштовно, а також спеціальні умови участі у конкурсному відборі на здобуття вищої освіти, для того, щоб громадяни, які належать до соціально незахищених, могли реалізувати своє право на вищу освіту на рівні з іншими громадянами.

Список використаних джерел:

1. Лазур Я.В., Білаш О.В. Відправні положення освітнього права України. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254785/251914>.
2. Конституційне право України підручник За редакцією професора В.П. Колісника та доцента Ю.Г. Барабаша. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/KONST_PR_2008.pdf.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Рішення Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#n54>.
6. Особливе адміністративне право: підручник / за ред. Бернда Візера, Ярослава Лазура, Тетяни Карабін, Олександра Білаша. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.
7. Андрущенко В. А Ціннісний дискурс в освіті/ В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Савельєв. К.: «МП Леся», 2017. 580 с.
8. Давидова Н.О. Сучасні тренди розвитку освітнього права. Публічне право № 1 (33). 2019. С. 64–72.
9. Освітнє право: конспект лекцій / [авт. кол.: В.В. Астахов, К.В. Астахова (мол.), О.Л. Войно-Данчишина та ін.] ; за заг. ред. В.В. Астахова. Харків: Вид-во НУА, 2011. 144 с.
10. Мирошниченко В.О., Мирошниченко Ю.А., Фролов Ю.М. Освітнє право у схемах та таблицях: навчальний посібник. Київ: Видавництво Центр навчальної літератури, 2020. 145 с.
11. Цимбалюк В.С. Науково-освітнє право України: методологічні, концептуальні, доктринальні положення до стратегії державної політики розвитку країни. Інформація і право. № 2(17). 2016. С. 173–180.
12. Мельничук О.Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. Автореф. дис. на зд. д.ю.н. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015.
13. Парпан У.М. Право людини на освіту в умовах асоціації України і Європейського Союзу: сутність та принципи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка": зб. наук. пр. Львів: Нац. ун-т "Львів.політехніка", 2016. № 850. С. 92–98. С. 94.
14. Пряміцин В.Ю., Погорілий Р.Р. Реалізація права на вищу освіту URL: http://pju.nuoua.od.ua/v6_2017/part_1/12.pdf
15. І.
16. Черленяк І.І. Карабін Т.О. Стратегічні проблеми системи вищої освіти України та гармонізація засобів їх законопроектного і нормопроектного розв'язання. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/3470/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf>.
17. Карабін Т.О. Проблеми регламентації правового статусу вищих навчальних закладів у законодавстві України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9894/1/21.pdf>.
18. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911-VIII. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/364865_492365.
19. Умови прийому до вищих навчальних закладів України у 2013 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1902-12#Text>.
20. Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2012 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1221-11#Text>.
21. Сімакова Н.М. Ідеологічні засади законотворення в галузі освіти. URL: <http://radioelektronika.org/index.php/2412-1185/article/view/157200>.
22. Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2015 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-14#Text>.
23. Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-05#Text>.
24. Матвієнко І.Л. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/270964.pdf>.
25. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремінь. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
26. Якушина О.С. Нормативно-правове забезпечення конституційного права на освіту в Україні. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/59-64_28.pdf.

27. Суркова Г. Проблеми доступності вищої освіти в Україні. URL: nauka.zinet.info/10/surkova.php Левчук Н.М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11703/15-Levchuk.pdf>.
28. Лукіна Т.О. Рівний доступ до освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4136/1/Лукіна_Рівний_доступ_енцикл.pdf.
29. Гриценко М.В. Рівний доступ до якісної університетської освіти в контексті соціальних трансформацій в Україні. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/9959/1/>.
30. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.